

ALGEMEEN

A. Otto, *Het ruisen van de tijd. De theoretische geschiedenis van Jan Romein* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1998, IISG: Studies + essays XXVHI; Amsterdam: Stichting beheer HSG, 1998, 302 blz., f49,90, ISBN 90 6861 155 0).

De Nederlandse historiografie van de eerste helft van de twintigste eeuw wordt beheerst door een drietal figuren met quasi-archetypische allures. Archetypisch niet slechts als historici, maar meer in het algemeen als op de maatschappij betrokken intellectuelen. Johan Huizinga staat voor de milde nostalgie naar betere tijden, Pieter Geyl vertegenwoordigt een door politieke motieven geleid, bijwijlen cynisch pragmatisme, Jan Romein tenslotte lijkt emblematisch voor een naïef en enthousiast, maar ook koppig volgehouden idealisme en vooruitgangsgeloof. In politiek opzicht laten zij zich gewillig verdichten tot iconen van respectievelijk conservatisme, liberalisme (althans voor zover het de naoorlogse Geyl betreft) en communisme, terwijl zij in het historiografische debat kunnen worden opgevoerd als incarnaties van respectievelijk een esthetisch antipresentisme, een pragmatisch historisme en een naar wetmatigheden zoekend anti-empirisme. Precies dankzij deze reduceerbaarheid tot symbolische figuren blijven zij tot vandaag alle drie—en dankzij hen de hele Nederlandse historiografie—volop in de schijnwerpers van de Nederlandse historici en intellectuelen staan. Om het in Huizinga's eigen woorden te zeggen: hun 'beeldbaarheid' maakt van hen 'gestalten' die aan het geschiedverhaal de nodige 'episch-dramatische' kracht verlenen.

Het ruisen van de tijd, André Otto's in 1998 verdedigde Amsterdamse proefschrift, bevestigt deze typologie in zoverre dat het één van de meest 'donquichotteske' projecten uit Jan Romeins carrière tot uitgangspunt heeft genomen. In 1946 riep Romein de door hemzelf uitgevonden 'theoretische geschiedenis' uit tot de noodwendige sluitsteen van alle geschiedbeoefening. De nieuwe discipline moest het door de verwetenschappelijking vergruisde geschiedbeeld helpen herstellen door de historicus een gesystematiseerde kijk te bieden op de eigen arbeid én op de processen en wetmatigheden in de geschiedenis. Ze moest de weg vrijmaken voor de verwezenlijking van de 'integrale' geschiedschrijving. Van de klassieke 'speculatieve geschiedfilosofie' zou deze theoretische geschiedenis verschillen doordat ze niet vanuit abstracte beginselen, maar vanuit de historische werkelijkheid zelf zou redeneren. Die belofte volstond echter niet om de traditioneel anti-nomothetisch gestemde historici voor het project te winnen. Pas na Romeins dood, in de minder voor historische wetmatigheden beduchte jaren zestig, werd het concept *salonfähig* en geïnstitutionaliseerd.

Hét sluitstuk van de geschiedwetenschap is de theoretische geschiedenis dus niet geworden. Maar in Romeins eigen intellectuele evolutie bekleedt het concept wél een sleutelfunctie. Otto heeft vier hoofdstukken nodig om de veelvuldige invloeden uit te tekenen die een rol hebben gespeeld in de genese van het concept. Pas in een vijfde en laatste hoofdstuk analyseert hij het begrip zelf en de manier waarop Romein in zijn *Op het breukvlak van twee eeuwen* heeft getracht concreet vorm te geven aan de integrale geschiedschrijving. Onder de determinerende factoren rangschikt de auteur niet alleen Romeins gevarieerde geestelijke leidsmannen (Huizinga, Jacobsen, Van Ravesteyn, Marx, Mehring), maar ook, en zelfs in de eerste plaats, de familiale en sociale omstandigheden waarin hij opgroeide. De schuldgevoelens die hij als rijkeluiszontje gaandeweg cultiveerde tegenover het proletariaat, de dood van zijn moeder, het schielijke vertrek van zijn 'wilszieke' vader, Romeins wens om dominee te worden—het komt allemaal uitvoerig aan bod in het eerste hoofdstuk. Maar ook tijdens de volgende, meer intellectueel-historische hoofdstukken blijft Romeins concrete levensverhaal een prominente rol spelen in

Otto's relaas. Daardoor krijgt dit boek bijna onverhoeds — en men is geneigd te zeggen: buiten de intentie van de auteur om — een sterk biografisch karakter.

Dat is meteen ook de grote kracht van deze studie. Zij onderwerpt Romeins geschiedtheoretische denkbeelden niet voor een zoveelste keer aan een tekstuele exegese of aan een kritische weging, maar toont hoe diep deze intellectuele constructen zijn ingebed in de gevoels- en leefwereld van hun auteur. Otto had daarbij het grote voordeel te kunnen beschikken over een aantal voorheen ontoegankelijke documenten uit het archief-Romein, dat op het Internationaal Instituut voor sociale geschiedenis wordt bewaard. Met name de onvoltooide autobiografie en de intieme dagboeken bieden door hun expliciet, openhartig en uitvoerig karakter een uitgelezen palet om kleur te geven aan een intellectueel-historische studie over een abstract geschiedtheoretisch onderwerp. Vooral in het hoofdstuk over de moeilijke relatie van Romein tot zijn leermeester Huizinga, wiens superioriteit hem tot wanhoop en tot verkettering dreef, weet Otto zijn verhaal een zeldzame gloed te verlenen. Hij slaagt erin de lezer op een bijna gênante manier te laten delen in Romeins frustratie, waardoor hij deze meteen ook begrijpelijk maakt. En dat is geen geringe prestatie.

Schildert Otto Romeins geschiedtheoretische opvattingen in felle en levendige kleuren, zelden werpt hij er ook een echt nieuw licht op. Zijn inschatting van Romeins theoretisch project verschilt bijvoorbeeld weinig van die welke Jo Tollebeek in *De toga van Fruin* weergeeft. Het eerder door Tollebeek gemaakte verwijt dat Otto teveel begrip voor Romein zou opbrengen en meer bepaald het conservatieve karakter van diens cultuurkritiek te zeer zou verhullen (zie 'Het schuldige kind' in *De ekster en de kooi* (1996)), is op dit proefschrift alvast niet van toepassing. Ondanks zijn bewonderende uitgangspositie legt de auteur uiteindelijk sterker de nadruk op de tekortkomingen en de contradicties (tussen relativisme en systeemdwang, tussen voortgangsgeloof en cultuurpessimisme, tussen sociale bewogenheid en elitarisme) dan op de mogelijkheden van Romeins inzichten. Maar al met al leert *Het ruisen van de tijd* meer over de persoon Romein dan over zijn theoretische geschiedenis. De vraag rijst dan ook of Otto niet beter resoluut voor een biografische aanpak had gekozen, en binnen die optiek aandacht had besteed aan de genese van Romeins theorieën. Een dergelijke omkering van het perspectief had niet alleen de meerwaarde van deze studie sterker kunnen profileren, maar had de auteur ook kunnen behoeden voor het finalisme dat subtiel in zijn studie aanwezig is. Door de opbouw van het werk lijkt het er soms op dat alle elementen uit Romeins levensloop en intellectuele evolutie wel *moesten* uitmonden in de theoretische geschiedenis. Te meer omdat de voornaamste egodocumenten waarop Otto zich baseert hun oorsprong vinden in dezelfde periode waarin Romein ook zijn nieuwe discipline concipieerde. Met de hem eigen voorliefde voor psychoanalytische verklaringen lijkt de 'geniale dilettant' in die egodocumenten zélf gretig op zoek te zijn gegaan naar de biografische wortels van zijn theoretische denkbeelden. Misschien heeft André Otto wat al te gemakkelijk dit door zijn studieobject geëffende pad betreden. Daarin, maar alleen daarin, laat hij zich kennen als een late nazaat van Jan Romein.

Marnix Beyen

B. C. M. Jacobs, E. C. Coppens, ed., *Een rijk gerecht. Opstellen aangeboden aan prof. mr. R. L. Nève* (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt instituut XLI; Nijmegen: Gerard Noodt instituut, 1998, xxi + 701 blz., ISBN 90 714 78 57 2).

Bij zijn afscheid als hoogleraar in het Romeinse recht en de rechtsgeschiedenis aan de universiteiten van Nijmegen en Tilburg werd aan P. L. Nève door zijn collegae een omvangrijke bundel